

ŞİDDET, ADALET VE YAPIBOZUM*

Costas DOUZINAS

Çevirenler: Rabia SAĞLAM - Dr. Kasım AKBAŞ**

Derrida, 1989 yılında Cardozo Hukuk Fakültesi'ndeki ünlü "Hukukun Gücü (The Force of Law)" adlı konuşmasında incelemelerini Eleştirel Hukuk Çalışmaları hareketiyle ilişkilendirir. Bu konuşma yapıbozuma dair bir yön değişikliğinin önhabercisidir. İlk dönem yapıbozum formalizmle, estetizmle ve siyasal realiteyi çok az dikkate almakla eleştirilmiştir. Derrida'nın (kötü) şöhretli "metnin dışında hiçbir şey yoktur" cümlesi, dilin, iletişimin ve toplumsal etkileşimin, genel olarak varsayıldığının aksine, yazılı metnin muğlaklıklarını ve belirsizliklerini engelleyemeyeceği anlamına gelen olağanüstü bir felsefi ifadeydi. Ne var ki Derrida'nın bu aforizması, çoğunlukla, gerçek dünyayı önemsememe, edebî ve felsefi indirgemecilik ve aşırı idealizm anlamına geldiği iddia edilerek yanlış yorumlandı. Öte yandan "Hukukun Gücü", hukuk ve adalet tartışmasıyla da simgeleştiği üzere, açıkça politik ve ahlâkî meselelere bir yönelişi göstermektedir. Konuşmanın ardından yapıbozum ahlâkî sorumluluk, dostluğun anlamı ve öteki ile kurulan karmaşık ilişki meselelerine takıntılı bir şekilde bağlı hale geldi. Ölümünden önce Derrida güncel politik meseleler üzerine bazı makaleler kaleme aldı. Kosova ve Irak savaşlarını kınadı. Amerika Birleşik Devletleri'ni en büyük haydut olarak nitelendirdiği haydutluğa ve haydut devletlere ilişkin bir kitap yazdı¹. 2004'deki zamansız ölümünden hemen önce, modernitenin trajedileri ve zararları temelinde egemenlik kavramıyla meşgul olmuştu. İşte yapıbozumun bu ahlâkî ve politik dönüşümünü eleştirel hukuk teorisi bağlamında ele almak istiyorum.

Marksizm, realizm ve feminizmle bağlantılı eleştirel gelenek daima şunu sormuştur: "Hukuk kimin çıkarlarına hizmet eder?"; tarafsız, doğal, gün-

* Costas Douzinas, "Violence, Justice and Deconstruction", German Law Review, Vol: 6, Sayı: 1, 2005. Prof. Dr. Costas Douzinas London Üniversitesi Birkbeck İnsan Bilimleri Enstitüsü Müdürüdür. Makale kendisinin izniyle çevrilmiştir.

** Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı - Dr., Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

¹ Jacques Derrida, **Rogues**, California: Stanford University Press, 2003.

lük hayatın risklerinin ve politikanın dışında olduğunu iddia eden bir kurumun işleyişine yansıyan, -sınıf, cinsiyet ya da ırk gibi- yasa dışı güç dengesizlikleri ve orantısızlıkları nelerdir? Yapıbozum bu eleştirileri reddetmez. Yapıbozum “egemen toplumsal güçlerin ekonomik ve siyasal çıkarlarını hem gizleyen hem yansıtan hukuk ilişkilerini”² kurcalar. Fakat Derrida, bu kurumun yaşamını belirleyen iki hayati ilişkiyi ortaya çıkarmak adına bu köklü eleştirinin ötesine gitme derdindedir: Hukukun güç* ve adalet ile ilişkisi.

Hukuk, güç ile yakından ilişkilidir. Potansiyel olarak uygulanamayacaksa, muhtemel ihlalleri engellemek ve cezalandırmak için polis, ordu ve hapisane bulunmuyorsa, hukuk yoktur. Bu açıdan, güç ve uygulama (*enforcement*) hukuksallığın özünün bir parçasıdır. Feodal beylerin ve prenslerin bitmek bilmeyen kavgaları sonucunda ortaya çıkan modern hukuk, kendi yargısal yetki alanında şiddet tekeli iddia etmiş ve bu tekeli hukuka uygun olduğunu ileri sürdüğü işlev ve amaçlarını olduğu kadar, hukukun kendi imparatorluğunu korumak üzere de kullanmıştır. Hukuku sürekli takip eden ve yorumun ona karşı çalışacağı arka planı biçimlendiren bu şiddet, filozof, kâhin ve *aylak* Walter Benjamin tarafından hukuk-koruyucu (*law-preserving*) şiddet olarak adlandırılır. Hukukun sürekliliğini ve uygulanabilirliğini teminat altına alır. Hukuku-koruyan şiddetin iki cephesi vardır.

“Her hukuksal sözleşme ... şiddet üzerine kurulur” der Derrida ve hukukçu akademisyen Robert Cover aynı fikirdedir: “Hukuksal yorum, acı ve ölüm alanında vuku bulur”³. Hukuksal hüküm, hem bir ifade hem bir fiildir. Hem hukuku yorumlar hem yeryüzünde bir edimde bulunur. Bir ceza davasının sonunda verilen karar ve mahkûmiyet yargının hukuksal yorum ediminin ürünüdür. Fakat aynı zamanda çeşitli şiddet hareketlerinin başlangıcı ve iznidir. Sanık yargısal kararlar doğrudan bağlantılı, aslında ondan doğan hapis ya da infaz edimlerinin gerçekleştirileceği yere götürülür. Aynı şekilde hukuk davalarının sonunda da insanlar evlerini,

² Jacques Derrida, “*The Force of Law, The Mystical Foundation of Authority*”, *Cardozo Law Review*, Vol. 11, 1990, s. 919. [Jacques Derrida, “*Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli*”, çev. Zeynep Direk, **Şiddetin Eleştirisi Üzerine**, Ed. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2011].

* *Force* kavramını hem ‘zor’ hem ‘güç’ anlamında kullanmak mümkün. Derrida, adı geçen makalesinde *force* kavramını hem ‘yasa’nın içerdiği şiddet anlamındaki ‘zor’ hem adaletin ‘zor’layıcılığı vasıtasıyla uygulanan/yürütülen ‘hukuk’un ‘güç’ü anlamında kullanmıştır.(ç.n.)

³ Robert Cover, “*Violence and The Word*”, *Yale Law Journal*, Vol. 95, 1986, s. 1601. [Robert Cover, “*Yasa ve Söz*”, çev. Ferit Burak Aydar, **Şiddetin Eleştirisi Üzerine**, Ed. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2011].

çocuklarının velayetini, mallarını kaybeder ya da işkence ve zulüm görecekları yerlere gönderilir.

Hukuk felsefesinde hermenötiğe, göstergebilime ve edebiyat teorisine yönelik son zamanlarda ortaya çıkan ilgi, yargıcın sözüne odaklanmakta ancak sözün içerdiği gücü unutmaktadır⁴. Hüküm vermenin anlam arayan ve anlam dayatan unsurları, değerlendirmeyi yapanın siyasal meşrebine göre makul ya da hercai, kurala ya da takdire dayalı, öngörülebilir ya da arizî, paylaşılan, paylaşılabilir ya da açık-uçlu olarak ele alındı. Pek çok yargısal kararın, yegâne değilse bile, en temel niteliği, geçmiş ve gelecek şiddet edimlerini meşrulaştırıp harekete geçirmektir. Söz ile eylem, önerme ile mahkûm etme, söyleme ile eyleme iç içe geçmiş bir şekilde birbiriyile bağlantılıdır.

Hukuksal yorum ve kararlar, kaçınılmaz olarak, şiddet edimi içermelelerinden bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu anlamda hukuksal yorum, ötekini varlığına dayalı pratik bir faaliyettir. Etkili bir tehdit ve –genellikle şiddet içerikli- bazı fiiller ortaya çıkarabilirdiye gerçekleştirilir. Şiddetin, yargısal faaliyetin her düzeyindeki varlığı apaçık ortadadır. Mahkeme salonunun mimarisi ve duruşma usulü, sanığı, bedeni de dahil olmak üzere baskı altında tutmak üzere kurgulanmıştır. Hukuksal sürece özgü, görünüşteki, alışımlı ancak aynı zamanda kırılğan medenilik, sanığın gözüyle bakıldığında, “kendisine karşı saf tutan şiddet düzeninin bunaltıcılığının ve direnmenin ya da çılglık atmanın faydasızlığına”⁵ ifadesinden başka bir şey değildir. Öte yandan yargıç açısından da hukuksal yorum, hukuku yürürlüğe sokacak etki gücüne sahip resmi tutumla bağlantı kurma zorunluluğundan ayrı düşünülemez. Aslında “hukuksal yürürlük (enforcement)” ifadesinin kendisi, zorun ve bu zorun tatbikinin yargısal faaliyetin merkezinde bulunduğunu gösterir. Hukuksal hüküm (*sentences*), hem bir hukuk önermesidir hem mahkûm etme (*sentencing*) edimidir.

Öyleyse hukuksal yorum, tetiklediği fiillere ve hukuksal hükümlerin içerisinde uygulanacağı etkin bir egemenlik için gerekli koşullara zorunlulukla bağlıdır. Böyle, güçlü kurumların, uygulamaların, kuralların ve –

⁴ Hukuka dilbilimsel ve yorumsal yaklaşım her zaman hukuk teorisinin bir parçasıydı. Hukuksal pozitivizmin altın çağında bu iki yaklaşım bir şekilde ihmal edildi, fakat hukuk felsefesindeki itibarları daha sonra tekrar iade edildi. Şimdi ise hukuk, çoğunlukla, münhasıran dilsel ve anlamsal bir yapı ya da ‘dil hapishanesi’ etkinliğini haklılaştırmak ve açıklamak için uyarlanmış bir tür yorumbilim ya da edebiyat teorisi olarak görülmekte. Bu teorilerin eleştirileri için bkz.: Douzinas&Gearey, **Critical Philosophy of Law**, 13. Bölüm, 2005.

⁵ Cover, *ibid.*, s. 1607.

polis, gardiyan, göçmen bürosu görevlisi, icra memuru, avukat gibi- rollerin bulunduğu bir düzen olmaksızın yargısal söz, cansız bir yazıdan ibaret olurdu. Hukuksal hükmü ve yargısal kararı yalnızca hermenötik olarak anlamaya yönelik her türlü çaba eksiktir. Hukuksal yorum, aynı anda hem bir anlam ufkuna hem güç ekonomisine aittir. Yargıçlar her ne yapıyorlarsa bu, korku, acı ve ölüme ilişkindir. Eğer durum gerçekten böyle ise, tutarlı ve herkes tarafından paylaşılan bir hukuksal anlam arzusu, şiddetin özneleri ile nesnelere ayıran kaçınılmaz ve trajik çizgi üzerinde debelenir. Hukuksal kararlar insanların evlerini ya da çocuklarını yitirmelerine, zulüm ve işkence görmelerine yol açar; hukuksal yorum insanların yaşamlarını kaybetmelerine neden olur.

Ancak elbette dilin kendi şiddeti de vardır. Hukuk, insanların anlamadıkları bir dil ya da deyimle hüküm giydikleri örneklerle doludur. Göçmen bürosu görevlileri tarafından rutin bir şekilde, konuşmadıkları bir dilde durumlarını açıklamaları ve uğradıkları acımasızlıkları ve karşı karşıya kaldıkları işkenceleri tekrar tekrar anlatmaları istenen sığınmacılar için durum böyledir. Derrida “Adaletsizliğin şiddeti, toplumun üyeleri her hususta aynı terimleri paylaşmadıkları anda başlar”⁶ der. Jean-François Lyotard için adaletsizliğin korkunç bir türü de *ahlâkî haksızlık* ya da *uyuşmazlıktır*. Bu durumda, mağdurun uğradığı eziyet, bu eziyet hakkında konuşma ya da onu kanıtlamaktan yoksun kalmakla da birleşir.

“Bu, mağdurun yaşamından ya da her türlü özgürlüğünden ya da görüş ve fikirlerini kamusallaştırabilme özgürlüğünden ya da basitçe uğradığı zararı ifşa etme hakkından mahrum bırakıldığı ya da çok daha basitçe ifşa etmenin kendisinin otoriteden mahrum bırakıldığı durumdur... Mağdur bu imkânsızlığı dolanmanın yollarını arayıp, kendisine yapılan yanlış açığa çıkarmaya çalıştığında şöyle bir akıl yürütme ile karşılaşır: Ya şikayetçi olduğun zararlar ortaya çıkmadı ve ifşaatın yanlış ya da evet bu zararlar ortaya çıktı ve bunları ifşa edebildiğine göre sana verilen etik bir zarar değildir”⁷.

Ahlâkî bir haksızlık ortaya çıktığında, taraflar arasındaki çatışmaya ilişkin âdilâne bir karar verilemez, zira her iki argümana da karşılık gelecek bir yargılama kuralı yoktur. Bu gibi durumlarda, dil, her iki tarafı da ifade edecek ortak bir dilin bulunmadığı, sınırlarına erişmiş olur. Adaletsizliğin şiddeti, yargılayan ve yargılanan aynı dili ya da terimleri paylaşmadıkla-

⁶ Jacques Derrida, *Declarations of Independence*, New Political Science, Vol: 15, 1986.

⁷ Jean-Francois Lyotard, *The Differend*, 1988, s. 5.

rında başlamış olur ve hukukun önündeki kişinin özelliklerinin her bir nişanesi, tekdüzeliğe ve yargılayanın kontrolündeki idrake indirgenene kadar sürer. Esasen her hukuksal yorum ve hüküm, ötekinin yani dilin adaletsizliğinin mağdurunun, genel olarak dil ehliyetinin olduğunu, insanın konuşan hayvan olduğunu varsayar. Ama İskoç şair Tom Leonard'ın da ortaya koyduğu üzere:

“Ve yargıçları konuştu bir dille,
Ama mahkûmlar konuşuyordu birçok farklı dille,
Ve hapishaneler doluydu,
Yargıcınkiyle aynı olmayan birçok sesle.
Ve hükmetti yargıç:

‘Kimse hukukun üstünde değildir’ diye”⁸.

Öte yandan gücün hukuk yaşamında bir başka önemli rolü daha vardır: Güç hukuku tesis ve inşa eder. Modern anayasaların büyük çoğunluğu, ya bir savaş, ya bir halk ayaklanması ya da kolonyal işgal sonrasında, yürürlüğe girdikleri dönemin anayasal meşruiyet ilkelerine rağmen ortaya çıkmışlardır. Devrimci şiddet hukuku ve anayasayı askıya alıp, kendisini, yeni bir devletin kurucusu ilan ederek; daha iyi bir anayasa, karşı çıktığı çürümüş ve yoz sisteme ikame edeceği daha âdil bir hukuk iddiası ile meşrulaştırır. Vuku bulduğu anda uyguladığı şiddet hukuk dışı, vahşi ve kötü olarak addolunur. Ancak bir kez başarıya ulaştığında uyguladığı devrimci şiddet toplumsal ve hukuksal dönüşümün bir aracı olarak geriye dönük bir şekilde meşrulaştırılır. Hukuk düzenlerinin büyük bir kısmı bir cebrin sonucu; savaşın, devrimin, isyanın ya da işgalin ürünüdür. Bu kurucu şiddet, ulusun ya da devletin kuruluşuna ilişkin büyük törenlerde ya yeniden canlandırılır ya da yeni hukukun yürürlüğü ve yeni anayasanın yorumu esnasındaki edimlerde unutulur.

Fransız Devrimi, retrospektif olarak *Declaration des droits de l'homme* ile; Amerikan Devrimi, Bağımsızlık Bildirisi ve Haklar Bildirgesi ile meşrulaştırılmıştır⁹. Ancak bu kurucu belgeler, esas işlevlerinden temsili niteliklerine doğru ilerlerken, ortaya çıkışlarındaki şiddeti de içlerinde taşırlar. Amerikan Haklar Bildirgesi bunun açık bir örneğidir. Bağımsız-

⁸ Tom Leonard, **Situations Theoretical and Contemporary**'den aktaran Willy Maley, “*Beyond the Law: the Justice of Deconstruction*”, *Law and Critique* Vol. 10, Sayı: 49, 1999, s. 59-60.

⁹ Costas Douzinas, **The End of Human Rights**, 5. ve 6. Bölümler, 2000.

lık savaşı sırasında büyük önem taşıyan milis kuvvetlerinin şiddeti, anayasal olarak korunan silahlanma hakkı şeklinde idame ettirilmiştir. Öyle ki, devrimden iki yüz küsur yıl sonra bile ABD savaş hali içerisinde. Keza ölüm cezası, savaşın kurucu şiddetini, hukuksal normalliğin hem karanlık hem yetki verici taraflarının birleşmesiyle ortaya çıkan bir hukuksal işlem olarak her bir infazda yeniden üretmektedir. Ancak yeni hukukun bu travmatik kökenlerinin tekerrürü, bir meşruiyet talebi olarak yorumlanır ve özgün şiddet unutulmaya terk edilir. Aslında bu unutmaya politikasının en önemli stratejilerinden biri hukuksal yoruma ilişkin baskın bir yaklaşımın yaratılmasıdır. Muzaffer, devrimci ya da işgalci; derhal, “diğer, sorgulanan yorum modeli içinden, ortaya çıkan şiddetin nasıl okunacağına, nasıl bir anlam taşıyacağına, gerekliliğine ve her şeyden öte meşruiyetine ilişkin yorum modellerini yani kendi meşruiyetinin söylemini”¹⁰ üretir. Dolayısıyla Derrida’ya göre hukukun kurucu ve koruyucu şiddeti, Benjamin ya da Cover’ın yapmaya çalıştığı gibi birbirinden ayırlamaz. Güncel hukuksal “koruma” ve yorumlama edimleri, yeni hukuku yerleştiren özgün hukuk yaratıcı şiddeti tekrar edip yeniden pekiştirdikçe, iki tür şiddet iç içe geçmekte ve birbirine bulaşmaktadır.

32 İyi tesis edilmiş, demokratik hukuk sistemlerinde bile, yaygın şiddet, devlet şiddetini gölgeler ve hukuku öngörülme ve arzu edilmeyen zor kullanan bir istikamete sürükler. Hukuk, sınırlı bir protesto ve gösteri hakkını kabul eder. Bu anlamda, gönülsüzce ve korkuyla da olsa, şiddetin tarih dışı olmadığı farkındadır. Yorumcular, son zamanlardaki kamusal kargaşalarda ve madenci grevlerinde, oy vergisi karşıtlarının eylemlerinde, küreselleşme karşıtı gösterilerde yer alan eylemcileri demokratik olmamakla itham etmişlerdir. Dayandıkları temel şudur; batılı, demokratik hukuk devletlerinde halk, hükümet üzerinde baskı kurarak politikaların ve yasaların uygun demokratik kanallarla değiştirilmesini sağlayacak uygun araçlara sahiptir. Yine de, İngiltere’nin ve Batının tarihi, ortaya çıktıkları dönemlerde kınanmakla birlikte, bugün güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerimize katkı sağlayan protestolar, isyanlar ve grevlerle doludur. *The Diggers* ve *Levellers*, *Gordon* asileri ve Reform göstericileri, genel oy hakkı ve medeni haklar hareketleri, Doğu Almanya’daki, Prag’daki, Bükreş’teki ve Belgrad’taki göstericiler bilinen örneklerin bazılarıdır ve anayasaların, yasaların, hükümetlerin değişmesini sağlamışlardır.

¹⁰ Derrida, “*The Force of Law*”, *ibid.*, s. 993.

Gösteriler çoğunlukla hukukun muhafaza ettiği şiddeti hedef alır. Daha büyük adaletsizlikleri göstermek üzere küçük çaplı düzenlemeleri ihlal eder. Göstericiler, o ya da bu reformun gerçekleşmesini talep ettikleri sürece, -ne var ki o ya da bu ödün önemlidir- devlet bunu düzenleyebilir. Korkulan, “temel, kurucu şiddet; yani meşrulaştırabilir ... ya da hukuksal ilişkileri dönüştürebilir ve kendisini hukuk yaratma hakkına sahip olarak ortaya koyabilen şiddettir”¹¹. Ancak hukukun kendi varoluşunda hissettiği karakteristik güvensizlik onu, radikal gösterileri ve umutsuz reform girişimlerini, kendi kurucu otoritesine karşı, gayrı nizami değişim araçları ya da ihtilalci ayaklanma eylemleri şeklinde tarif etmesine neden olur. Amerika’da medeni hak savunucuları, komünist diye yaftalandılar. Grev yapan madenciler “içimizdeki düşman”, Doğu Avrupalı muhalifler CIA ajanı diye adlandırıldılar. Bu kitlesel göstericilere verilen abartılı tepki “bir şiddet eleştirisinin –yani, yorumcu ve anlamlı bir değerlendirmenin- mümkün olabilmesi için, şiddetin içerdiği anlamın hukukun dışından arızı olarak gelmediğinin farkına varılması gerektiğini”¹² göstermektedir.

Adalet ve Hukuk

Hukukun zorla uygulanması olmaksızın hukuk olmaz, ne var ki hukukun işleyişi için gerekli olan zor, adalet adına uygulanır. Aslında hukuksal zor, gerekli bir uygulama ya da yargısal faaliyet dolayısıyla ortaya çıkan şiddet olarak yorumlanabilir. “Şiddetli deprem” gibi deyimlere karşın doğal ya da fizik dünyaya ait şiddet yoktur; şiddet, zorun aşırı kullanımıdır ve ahlâk ile hukukun sembolik düzenine aittir. Zor, en üstte adaletin yer aldığı ahlâkî ölçütlere göre şiddet olarak değerlendirilebilir, takdir edilebilir ya da mahkûm edilebilir. Hukuk ve adalet karşıt şeyler değildir; paradoksal olarak birbiriyle ilintilidir. Hukuk kendi inşa ettiği kuralları ihlal edip birine zarar verdiğinde; insanların hali hazırda sahip olduğu ya da makul olarak sahip olmayı bekledikleri hakları koruyup tanımadığında; temel eşitlik ve onur ilkelerini ihlal ettiğinde, işte tüm bu durumlarda hukuk kendi içsel adalet ölçütüne göre haksız bir şekilde davranmış olur. Bu ilk tür adaleti yasal adalet olarak adlandırabiliriz, zira hukuka içseldir ve hukukun kendi standartlarına ve ilkelerine göre işler.

Fakat yasal adalet, adaletin yalnızca bir yüzüdür. Yahudi felsefeci Emmanuel Levinas’ın, adaletin bir kişinin öteki ile ilişkisinde var olduğu şeklindeki ifadesiyle farklı bir adalet anlayışı ortaya çıkar. Öteki, tekil,

¹¹ Ibid., s. 990.

¹² Ibid., s. 991.

belirli kişisel özellikleriyle, ayırt edici fiziksel ve şahsi vasıflarıyla varolan, kendine has bir sonludur. Fakat 'ben' için öteki, aynı zamanda sonsuzdur; bu sonlu kişi, 'ben'i sonsuz ötekine temas ettirir. Fenomonolojinin ileri sürdüğü gibi, ötekini öteki olarak bilemem; onun niyet ve eylemlerini hiçbir zaman tam olarak anlayamam; asla uygun bir eşitliğe ya da bulunuşa sahip olamam zira vasıtasız bir ötekilik algısı ya da erişimi bulunmaz. Ötekinin ötekiliğinin anlamı, onun bana kendisini hiçbir zaman tam olarak sunmamasıdır. Ona yalnızca kendi bilincimde varolan algılara, niyetlere ve eylemlere kıyas yaparak erişebilirim. Sonuç olarak belirli talep ve arzuların taşıyıcısı sonlu bir varlık olarak ötekine karşı âdil olmam gerekse de, ötekinin sonsuzluğu âdil olmama imkân vermez. Ötekine âdil davranabilmemiz için ölçütlere ihtiyaç duyarız, ne var ki bu ölçütler adaletin gereklerine tekabül etmez. Aslında (bazı Marksistlerin yaptığı gibi) adaleti bir teoriye ya da (Kantçıların yaptığı gibi) bir dizi normatif ifade ve buyruğa dönüştürmeye yönelik her türlü girişim zorunlu olarak adaletin ihlalidir. Kuramlar ve yasalar uygulanmalıdır, fakat her uygulama ötekinin biricikliğini bir kavramsal kalıba ya da bir norm haline dönüştürecek, dolayısıyla ötekinin tekilliğini ihlal edecektir. Adaletin yegâne ilkesi ötekinin tekilliğine saygı duymaktır. Bu ilke, evrensel bir zaruriyet, mutlak bir buyruk biçimi kazanır. Ancak bu garip bir yasadır ve aslına bakılırsa buna hukuk demek bile onu yanlış adlandırmaktır. Zira diğer adalet teorilerinin aksine, tekil öteki ile karşı karşıya kaldığınızda özgün olun demek dışında hiç bir talimat vermez ya da tavsiyede bulunmaz.

Sonsuzluk sonlulukta, adalet hukukta ikâmet eder. Ancak hukuk ötekinin sonsuzluğunu unutmak zorunda olduğu için adalet aynı zamanda hukuka meydan da okur. Hukuk pek çok öteki ile uğraşır ve onları birbirine benzetip birbirinden ayırmalıdır. Bunu yapabilmek adına, hepsini aynı kefeye koyar. Onları farkının benzer, ötekinin aynı olmasına olanak veren hak, ödev ya da ortak payda gibi araçlar kullanarak birbirine benzetir. Adalet hukuka içkindir, fakat bu içkinlik, hukukun kendisine âdil olması anlamına gelir. Hukuk, yeni bir hukuku, yeni bir politikayı, yeni bir yeri ya da olmayan-yeri (ütopya) içinde barındırır. Adalet, hukukun içerisinde hem özgül adaletsizlik ve şiddet hallerini hem hukukun genel yönelimini yargılayan bir boşluk, derin bir yarık olarak bulunur.

İçeride de dışarıda da, adalet, hukukun hem günlük mutad yanlışları hem adaleti unuttuğu için yargılandığı bir ufuktur. Hukuku ister tarihsel bir kurum, ister bir kurallar ve kararlar sistemi olarak görelim; işleyişi, bir

yapıbozum faaliyetine tâbidir. Bu yapıbozum, günlük işleyişteki şiddetin kökenini ortaya çıkartıyor ya da (olgu-değer, kamu-özel, nesnel-özel gibi) düzenli karşıtlıkları parçalayıp, bunların hukuk düzenini dengeleyemeyeceğini gösteriyor olabilir. Ancak bu yapıbozum faaliyeti, işte burada, önümüzde, bütünüyle ve tam olarak gerçekleşmiş diyemeyeceğimiz bir adalet faaliyetidir¹³. Yapıbozum adalettir.

¹³ Douzinas&Warrington, **Justice Misscarried**, 4. Bölüm, 1995.